

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТОВАРИСТВО ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Г. С. Сковороди
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені А. С. МАКАРЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПСИХОЛОГІВ ХАРКОВА
МІЖРЕГІОНАЛЬНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ СИМВОЛДРАМИ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНА АСОЦІАЦІЯ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ЦЕНТР ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ «ЛАДО»

*З нагоди 110-річного ювілею Л.І. Божович (1908-1981),
115-ї річниці з дня народження П.І. Зінченка (1903-1969)
та О.М. Леонтьєва (1903-1979)*

ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(Каталог психотехнологій; тези доповідей)

27 жовтня 2018 року

Харків – 2018

УДК 159.9.07
ББК 88

Рецензенти:

Кузнєцов Марат Амірович, доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Панок Віталій Григорович, психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи

Романовський Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «ХПІ»

*Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
протокол № 7 від 25.10.2018 року*

ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2018. 304 с.

ISBN 978-617-7645-34-3

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «**ХАРКІВСЬКИЙ ОСІННІЙ МАРАФОН ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ**», метою якої було висвітлення в рамках профорієнтації та просвітництва новітніх розробок у галузі психотехнологій, представлених на теренах України.

Перша частина збірника містить **Каталог психотехнологій** новітніх авторських розробок розвивальних, психокорекційних, діагностичних, тренінгових програм, методик, технік тощо, інформація про які подана у вигляді анотацій.

У другій частині розміщено тези доповідей, які містять результати науково-практичних розробок учасників конференції.

Матеріали конференції віддзеркалюють результати сучасних досліджень у галузях теоретичної та прикладної психології.

Для науковців, викладачів, аспірантів та магістрантів, студентів гуманітарних спеціальностей, практичних психологів, вихователів, соціальних та медичних працівників.

Матеріали друкуються в авторському варіанті з правками редколегії.

ISBN 978-617-7645-34-3

УДК 159.9.07
ББК 88

© ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2018

© Колектив авторів, 2018

© Єльчанінова Т.М. (оформлення, Ψ-емблема), 2018

© Фоменко К.І. (обкладинка), 2018

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Хомуленко Тамара Борисівна – голова редакційної колегії, д. психол. н., проф., завідувач кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, керівник Харківського відділення Товариства психологів України

Большакова Анастасія Миколаївна – д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології Харківської державної академії культури

Бочелюк Віталій Йосипович – д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології Запорізького національного технічного університету

Гордієнко-Митрофанова Ія Володимирівна – д. психол. н., проф. кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Доцевич Таміла Іванівна – д. психол. н., проф. кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Євдокимова Наталя Олексіївна – д. психол. н., проф., проректор з наукової та міжнародної діяльності Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Єльчанінова Тетяна Миколаївна – відповідальний секретар редакційної колегії, к. психол. н., доц. кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кузікова Світлана Борисівна – д. психол. н., проф., завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кузнєцов Марат Амірович – заступник голови редакційної колегії, д. психол. н., проф. кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Лисенко Людмила Миколаївна – відповідальний секретар редакційної колегії, к. психол. н., доц. кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Максименко Сергій Дмитрович – д. психол. н., проф., академік НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, президент Товариства психологів України

Мамічева Олена Володимирівна – д. психол. н., проф., декан факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Мірошник Зоя Михайлівна – д. психол. н., проф., завідувач кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету

Підбуцька Ніна Вікторівна – д. психол. н., проф. кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І.А. Зязюна НТУ «ХПІ»

Седих Кіра Валеріївна – д. психол. н., доц., завідувач кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЗМІСТ

Частина 1. КАТАЛОГ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ

Аркатова О.С. Психологічна програма формування життєвих стратегій підлітків «Мое майбутнє».....	13
Балинська М.В. Комплекс психологічних технік та вправ з профілактики емоційного вигорання та формування здоров'язберігаючої компетенції.....	15
Бацилєва О.В., Астахов В.М., Пузь І.В. Комплексна програма психологічного супроводу вагітних.....	16
Березка С.В. Програма «Психокорекція поведінкових розладів дітей дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку засобами арт-терапії».....	20
Большакова А.М. Психологічна трансформаційна гра з елементами тренінгу «Закони Всесвіту»	21
Вдовіченко О.В. Тест суб'єктивної оцінки ситуацій як невизначених/небезпечних ...	21
Гордиенко-Митрофанова І.В., Кобзева Ю.А. Концепція создания техніки терапевтического юмора.....	22
Гордиенко-Митрофанова І.В., Кобзева Ю.А., Зуев І.А., Силина А.П. Опитувальник ігрової компетентності.....	23
Дворніченко Л.Л. Технологія самостійної роботи з курсу «Основи психологічного консультування».....	24
Дворовенко І. В. Комплекс корекційно-розвивальних вправ для індивідуальних занять з учнями 6-8 років із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання.....	25
Доценко В.В. Система психологічних тренінгів з формування та розвитку стресостійкості у працівників поліції на етапі фахової підготовки	26
Жданюк Л.О., Лукова С.В. Тренінговий курс «Психологічна готовність вчителів перших класів закладів освіти до впровадження Концепції «Нової української школи».....	27
Жукова Л.В., Трушик О.В. Скринінгова методика діагностики сумісної уваги у дітей раннього віку.....	29
Зарудська Т.А. «Чарівна Пісочна країна» (розвивальна програма з використанням педагогічної пісочниці).....	30
Касумова О.С. Авторська Арт-терапевтична техніка яка служить засобом вільного самовираження і самопізнання.....	33
Крамченкова В.О. Методика «Дослідження соціально-психологічних установок щодо паління».....	34
Крамченкова В.О. Методика «Паління як заміщення психологічного голоду»	35
Крамченкова В.О. методика психодіагностики впливу паління на сімейне функціонування	36
Кузнецов О.І. Опитувальник духовних цінностей особистості	36
Лисечко М.В. Структурно-процесуальна модель формування рольової компетентності студентів	39
Ломакін Г.І. Система психологічного супроводу комбатантів з метою подолання та запобігання загостренню кризи середнього віку.....	40
Лукова С.В. Корекційно-розвивальна програма для підлітків «У світі власного Я» ...	47
Лукова С.В. Тренінг взаємодії в родинному колі.....	49

Таке розмаїття підходів до вивчення психосоматичного статусу особистості засвідчує як надзвичайну актуальність означеної проблеми в сучасному світі, так і неоднозначність теоретичних позицій, інструментарію та інтерпретації одержаних результатів.

Повертаючись до висвітлення історичних аспектів розвитку уявлень про психосоматичний статус особистості, зазначимо, що 5 етап охоплює період від 60-х років ХХ ст. і дотепер. Зважаючи на значну кількість сучасних наукових праць, зупинимось лише на тих із них, що містять принципово нові, не представлені раніше положення.

Сучасний погляд на психосоматику виходить за рамки уявлень про здоров'я і хвороби. Психосоматика – це тілесне відображення душевного життя людини, включаючи як тілесний прояв емоцій (наслідком дисбалансу яких і стають психосоматичні хвороби), так і «дзеркало» інших підсвідомих процесів, тілесний канал свідомо-підсвідомої комунікації. У цьому контексті тіло представляється як свого роду екран, на який проектується символічні послання підсвідомості. Екран, на якому все «таємне» (підсвідоме) стає «явним» (свідомим) або принаймні отримує потенційну можливість стати таким. І на якому психологічні проблеми людини, її внутрішні, свідомо-підсвідомі конфлікти знаходять відображення в безумовно-обов'язковому порядку.

Будь-яке психосоматичне захворювання є властивістю людського організму як системи. Воно не виводиться окремо ні з психічних, ні з фізіологічних (включаючи спадкові) властивостей індивіда, його неможливо пояснити шляхом дослідження властивостей якоїсь однієї підсистеми – психічної або соматичної. Тільки взаємодія між цими підсистемами і навколишнім середовищем може призвести до нового стану організму, що визначається як **психосоматичне захворювання**. І тільки розуміння цих зв'язків може дати змогу ефективно впливати на захворювання, яке виникло, в тому числі і методами психотерапії (за В. Малкіною-Пих).

Лисенко Л.М.

*Національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків*

ЗНАЧУЩІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЯХ СИСТЕМИ «ЛЮДИНА – ЛЮДИНА»

Проблема соціального інтелекту привертає останнім часом все більшу увагу дослідників, адже виявляється важливою в теоретичному та прикладному аспекті. Поняття «соціальний інтелект» знаходиться у процесі уточнення, потребує більш детального вивчення та створення інтегральної концепції його сутності. Одним із напрямків вивчення даної проблеми виступає дослідження особливостей соціального інтелекту як динамічної властивості, що діє в якості регулятора поведінки в усіх сферах життєдіяльності людей.

Соціальний інтелект є системою інтелектуальних здібностей, що визначають адекватність розуміння поведінки людей, виконує регулюючу

функцію в міжособистісному спілкуванні, забезпечує соціальну адаптацію людини (Петрова Є.А., 2003).

Особистості з високим рівнем соціального інтелекту здатні отримати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі і точні думки про людей, успішно прогнозувати їх реакції в заданих обставинах, проявляти далекоглядність у відносинах з іншими, що сприяє їх успішній соціальній адаптації. Високий рівень соціального інтелекту пов'язаний з інтересом до соціальних проблем, наявністю потреби впливати на інших і часто поєднується з розвиненими організаторськими здібностями. Люди з розвиненим соціальним інтелектом зазвичай мають виражений інтерес до пізнання себе і розвинену здібність до рефлексії.

Соціальний інтелект визначається як здатність не просто розуміти людей і ситуації їх взаємодії, але і управляти ними, адаптуватися до них. Іншими словами, до визначення соціального інтелекту входить не просто пізнавальний, когнітивний аспект, як у разі будь-якого іншого виду інтелекту, але і аспект поведінковий, вплив на середовище (Слободчиков В.І., 2000).

Соціальний інтелект, як ми розуміємо – це здібність до пізнання соціальних явищ, яка являється лише однією з компонентів соціальних умінь і компетентності, а не вичерпує їх.

Поняття «соціальний інтелект» (social intelligence) було запропоновано Е. Торндайком як «здатність розуміти інших людей і діяти або поступати мудро відносно інших». Згодом ці уявлення були уточнені та доповнені багатьма дослідниками (Торндайк Е., 1920). Соціальний інтелект, на думку Г. Олпорта, особливий соціальний дар, що забезпечує успішність у відносинах з людьми, продуктом якого є соціальна адаптація, а не глибина розуміння. Г. Олпорт пов'язував соціальний інтелект зі здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні думки про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини (Олпорт Г., 1937).

Прихильники різних психологічних шкіл по-різному трактували поняття «соціальний інтелект»: як здатність уживатися з іншими людьми; як здатність мати справу з тими, що оточують; знання про людей; здатність легко спілкуватися, знаходити спільну мову з іншими; уміння входити в положення, ставити себе на місце іншого; здатність критично і правильно оцінювати відчуття, настрої і мотивацію вчинків інших людей. (Ліфанова Л. В., 2003).

Створивши свою знамениту багатофакторну модель інтелекту Д. Гілфорд відводить у ній особливе місце соціальному інтелекту. Його модель була розроблена як відкрита система і у момент створення автор ще не знав всіх її складових елементів, припускав, що їх близько 120. Зараз цих елементів знайдено більше 180. Він передбачає, що в його моделі інтелекту не меншого 30 здібностей, які прямо відносяться до соціального інтелекту.

Деякі з них відносяться до розуміння поведінки інших, деякі до продуктивного мислення в області поведінки і деякі до його оцінки. Д. Гілфорд особливо підкреслює, що розуміння поведінки інших людей і самого себе має в значній мірі невербальний характер (Гілфорд Д., 1965).

А.Л. Южанінова також виділяє соціальний інтелект як третю характеристику інтелектуальної структури, на додаток до практичного і логічного інтелекту. Останні відображають сферу суб'єкт – об'єктних відносин, а соціальний інтелект – суб'єкт – суб'єктних. Вона розглядає соціальний інтелект як особливу соціальну здатність в трьох вимірах: соціально-перцептивних здібностей, соціальної уяви і соціальної техніки спілкування. Соціально-перцептивні здібності – це ціннісно-особове утворення, що забезпечує можливість адекватного віддзеркалення індивідуальних, особових властивостей людини, особливостей протікання психічних процесів і прояву емоційної сфери, а також точність у розумінні характеру відносин з іншими людьми. (Южанінова А.Л., 1984).

Таким чином, припущення, що чим вищий соціальний інтелект, тим успішніше людина адаптується до соціуму, здається цілком виправданим. Значення даної сторони психіки з особливою наочністю виявляються на численних прикладах, коли люди, що відрізняються високими досягненнями у вивченні явищ матеріального світу (що мають високий загальний наочно-орієнтований інтелект), виявляються безпорадними в області міжособистісних відносин.

У роботах дослідників структурно-динамічного підходу, Д.В. Ушакова наголошується, що визначення соціального інтелекту повинно бути обмежено. «Соціальний інтелект, якщо ми розуміємо його як інтелект – це здібність до пізнання соціальних явищ, яка складає лише один з компонентів соціальних умінь і компетентності, а не вичерпує їх». Тільки за цих умов соціальний інтелект, на думку Д.В. Ушакова, стає в один ряд з іншими видами інтелекту, створюючи разом з ними здібність до вищого виду пізнавальної діяльності (Ушаков Д.В., 2004).

Серед значної кількості представлених концепцій зацікавленість являє модель соціального інтелекту А. І. Савенкова, яка складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційного, поведінкового, кожний з яких має свої складові, визначені певними критеріями. Характеризуючи концепцію соціального інтелекту, можна виділити три групи, критеріїв, що описують: когнітивні, емоційні та поведінкові складові. Когнітивні складові включають: соціальні знання (знання про людей, знання спеціальних правил, розуміння інших людей); соціальна пам'ять; соціальна інтуїція (оцінка відчуттів, визначення настрою, розуміння мотивів вчинків інших людей, здатність адекватно сприймати, спостережувана поведінка в рамках соціального контексту); соціальне прогнозування (формулювання планів власних дій, спостереження за динамікою розвитку, рефлексія власного розвитку і оцінка невикористаних альтернативних можливостей). Емоційна

складова включає: емоційну виразність, емоційну чутливість, емоційний контроль; здібність до емпатії; здібність до саморегуляції. Поведінкова складова включає: соціальне сприйняття; соціальну взаємодію, соціальну адаптацію (Савенков А.І., 2005).

Соціальний інтелект забезпечує розуміння вчинків і дій людей, розуміння мовної продукції людини, а також невербальних реакцій (міміки, поз, жестів). Він є когнітивною складовою комунікативних здібностей особистості та професійно важливою якістю головним чином в професіях типу «людина – людина» та дозволяє спрогнозувати успішність діяльності педагогів, психологів, психотерапевтів, журналістів, менеджерів, юристів, лікарів, політиків, бізнесменів.

Роль соціального інтелекту в професіях системи «людина – людина» поза сумнівом, велика і при цьому постійно зростає у зв'язку з сучасними соціально-економічними умовами. При цьому психологічні механізми соціального інтелекту вивчені недостатньо, також недостатньо вивчені особливості прояву і розвитку соціального інтелекту в процесі професійної діяльності та навчання спеціалістів.

Соціальний інтелект, будучи складовою частиною спеціальних здібностей має свою структуру, яка визначається сукупністю характеристик своєрідного поєднання пізнавальних процесів: сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, уяви та інших. Своєрідність соціального інтелекту полягає в тому, що об'єктом уваги працівника є не предмет або система (технічна, біологічна), а інша людина, група, неорганізований потік людей. Цим визначається особливість прояву таких характеристик інтелекту як великий об'єм і розподіл уваги; спостережливість по відношенню до іншої людини.

Особистість, що працює в системі професій «людина – людина» повинна володіти набором психологічних якостей, які б допомагали їй виконувати свої задачі найкращим чином. В першу чергу, це інтерес і пошана до людини, толерантність, адекватність, емпатія. Серед інших якостей можна також назвати такі, як уміння ясно висловлювати власні думки, а також уміння чути і розуміти іншого.

Таким чином, соціальний інтелект грає велику роль в професіях системи «людина – людина», адже являє собою систему інтелектуальних здібностей, які визначають адекватність розуміння поведінки людей. Виконуючи регулюючу функцію в міжособистісному спілкуванні, соціальний інтелект забезпечує соціальну адаптацію особистості, легкість у відносинах з людьми.